

28. Борцев В. В. Коррупция : контагиозность, последствия и методы противодействия : дисс. ... на соискание уч. степени канд. экон. н. : 08.00.01 (01). М., 2014. 151 с.
29. Becker S., Egger P., Seidel T. Common political : Evidence on regional corruption contagion. *European Journal of Political Economy*. 2009. 25 (3). P. 300–310.

The essence and main types of informal political practices are considered in the article. Types of informal destructive political practices are established, two groups of such practices are identified: corruption («rigid» corruption) and other forms («soft» corruption). The analysis of manifestations of such forms of informal destructive political practices as favouritism, nepotism, cronyism, clanism and tribalism in the post-Soviet space were analyzed. The essence of the effect of the contagiousness of corruption is clarified. Two groups of post-Soviet countries are distinguished, with differences in the predominant forms of «soft» corruption. It is proved that individual practices prevail in the western republics of the former USSR (clientelism, favouritism, nepotism and cronyism), in the eastern regions – collective (clanism and tribalism). It is proved that to form effective mechanisms for overcoming all forms of informal destructive political practices, taking into account the effect of contagiousness, is possible only if the countries of the region will actively cooperate in this area.

Keywords: *informal destructive political practices, corruption, «soft» corruption, contagiousness of corruption, favouritism, nepotism, cronyism, political tribalism, clanism, post-Soviet space.*

УДК 328.18.008.1(4-01)

Милосердна І. М., НУ «ОЮА»

МОДЕЛІ ДЕМОКРАТИЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ В КІНЦІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.: РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР

Стаття присвячена аналізу проблем демократичних перетворень в кінці ХХ – на початку ХХІ сторіч, які стали предметом вивчення як теоретиків політичної науки, так й транзитології зокрема. І в такому сенсі ми досліджуємо питання сутності демократичного транзиту та особливості моделей переходу до демократії на прикладі Центрально-Східної Європи.

Ключові слова: *демократія, демократизація, транзитологія, Центрально-Східна Європа.*

Історичний генезис демократії довготривалий, суперечливий та й до теперішнього часу не завершений. Глобальні демократичні процеси другої половини XX сторіччя змінили вигляд планети: відобразили прагнення народів ліквідувати тоталітарні та авторитарні режими, створити сучасне громадське суспільство та правову державу, забезпечити політичний плюралізм, розподіл влади та гідні умови життя людей.

Власно грандіозні демократичні зрушення 70–80-х рр. XX століття, які пов'язані з ліквідацією тоталітарних режимів в СРСР та країнах Центрально-Східної Європи, дали потужний імпульс дослідженню демократизації суспільств та держав.

Метою статті є аналіз феномену демократичного транзиту в умовах третьої хвилі демократизації.

Серед науковців, які займалися дослідженням демократичного транзиту та особливостей демократичних перетворень слід відзначити С. Гантінгтона, Л.Даймонда, Зб. Бжезинського, А. Пшеворського, С.В. Ільїна, В.Я. Гельмана, А.Ю. Мельвіля, А. Белицького, М. Бистрицького та інших провідних вчених.

Перш ніж здійснювати аналіз моделей демократичних перетворень необхідно визначити сутність феноменів політичний транзит та політична трансформації, що дозволить в подальшому здійснити якісний аналіз демократичних перетворень.

В цілому політичний транзит на відмінно від політичної трансформації становить більш широкий процес. Якщо розуміти транзит в якості процесу системної трансформації загальних сфер суспільства та держави в цілому, то політична трансформація розглядається як основна частина транзиту, охоплюючи головним чином якісні зміни інституціональних та процедурних механізмів функціонування політичної системи. Необхідно зазначити, що така частина транзиту є однією з важливіших. Виходячи з такого розуміння цих двох термінів, можна їх використовувати в тісному зв'язку, оскільки вони відображають в окремо взятому політичному сегменті і в окремих часових рамках відносно співпадаючі політичні процеси. Як зазначає В.Я. Гельман виправдання такого підходу може бути продиктовано й тим, що в пошуках адекватної інтерпретації політичних змін в країнах СНД теорії транзиту сьогодні змінюються та трансформуються. В.Я. Гельман окрім цього використовує поняття «транзит» та «трансформація» як синоніми [1, с. 20].

Якщо розглядати феномен політичного транзиту схематично, то це дозволить його розуміти як проміжну якість, перехід суспільства від одного положення до іншого. За таким підходом розуміння політичного транзиту зводиться до визначення періоду часу, за який державно-політичний устрій країни і саме суспільство зазнає принципову трансформацію та координатні зміни. В змістовному плані політичний транзит співвідноситься з демократичним реформуванням системи політичної влади та лібералізації суспільно-політичного життя держави.

Під час дослідження політичного транзиту необхідно приділити увагу виявленню його передумов. Так на думку Д. Растоу «єдиною передумовою є наявність національної єдності» в державі. Безумовно, що така єдність необхідна, оскільки вона є базою для реформ, на котрі йде держава. Д. Растоу на відмінно від своїх послідовників, в питанні про сутність національної єдності був глибшим, розглядаючи цю єдність в якості спільноти нації. Він підкреслював, що «національна риторика частіше за всього лунає з уст тих, хто найменше впевнений в своєму почутті національної ідентичності» [5, с. 7-8].

Одне з провідних місць у політичному транзиті належить вихідній точці відліку, з якої власне й починається політичний транзит як процес. В умовах, коли вихідною точкою політичного транзиту є тоталітарний режим, то його зміст може характеризуватися такими аспектами: відбувається цілісний демонтаж тоталітарної системи, оскільки вона не здатна за своїм змістом на будь-які зміни; реформи можуть здійснюватися «зверху» та «знизу» (так в Польщі «низи» ініціювали реформи в русі «Солідарність»); спостерігається первісна відсутність громадянського суспільства.

Слід також відзначити, що політичний транзит необхідно розуміти не тільки як лінійний, одномірний процес, але й як процес об'ємний, який розвивається і по горизонталі, і по вертикалі. За таким підходом виявляється, що лібералізація суспільства є таким же перманентним процесом, як і демократія. За змістом, обидва цих процеси не тільки корелюють між собою, але й діють одночасно. Якщо б лібералізм за своєю природою, міг бути «асимільований» демократією, переростаючи в неї, як можна помилково вважати, виходячи з ряду концепцій політичного транзиту, то лібералізм був би нічим іншим, як початковим етапом демократії. Але це далеко не так. Вони пов'язані, але в той же час відокремлені один від одного. Виходячи з цього, можна заключити, що характер взаємозв'язку про-

цесів лібералізації та демократизації змістовним чином виявляють специфіку політичного транзиту. Після відносно успішного здійснення трансформуючим суспільством лібералізації та демократизації процес політичного транзиту в них вступає в свою останню, завершальну стадію – соціалізацію (консолідацію). І саме ця думка була відображена в концепції політичного транзиту Г.О’Доннелла та Ф.Шміттєра, котрі розрізняють три стадії переходу до демократії від авторитаризму чи тоталітаризму: 1) лібералізацію; 2) демократизацію; 3) соціалізацію.

Згідно з конструкцією, побудованою О.Г. Харитоновою «... ідеальний тип переходу до демократії буде, ймовірно, складатись з чотирьох основних стадій: 1) лібералізація політичного життя, передбачаючи інституалізацію громадянських свобод, контролююче “при відчинення” режиму; 2) демонтаж найбільш нежиттєздатних інститутів попередньої політичної системи; 3) демократизація, яка характеризується становленням норм, процедур та інститутів нового демократичного режиму, основним критерієм прийнято вважати вільні вибори ... та консолідацію демократичної політичної системи; 4) ресоціалізація громадян у нову систему» [6, с. 73-74]. В цілому, підхід О.Г. Харитонові представляється відносно функціональним для аналізу етапності всередині транзиту.

Отже специфіку демократичного транзиту визначають різноманітність можливих способів політичного транзиту з великою кількістю варіантів вирішення, виникаючих в ході нього задач та проблем, граничний різновид умов, в котрих держава входить в транзит, національні особливості переживання хворобливих трансформацій, неминучі в транзитний період.

Під час аналізу моделей демократичних перетворень необхідним є дослідження процесу глобальної демократизації, здійснене С. Гантінгтоном з точки зору його теорії «трьох хвиль демократизації». Кожна з хвиль демократизації включає в себе групу країн, котрі знаходяться в стані трансформації з недемократичного режиму до демократичного в певний період часу. Кожна з хвиль демократизації складається з процесів лібералізації та часткової демократизації політичної системи, котра, хоча, в низці країн не стає повністю демократичною. Але С. Гантінгтон звертає увагу, що історія суспільства являє собою такий потік різноманітних подій, і в силу цього різні процеси політичної трансформації не мають властивості саморозподілитись за строгими історичними часовими осередками. Крім

цього історія не розвивається тільки в одному напрямку і прикладом такого явища є повернення окремих держав з демократичного напрямку. В цілому підхід С. Гантінгтона дозволяє в загальних параметрах зрозуміти розвиток процесу глобальної демократизації та масштаби цього явища.

В уявленні С. Гантінгтона перехід до демократії є процесом поетапної зміни конфігурації та характеру взаємодії основних політичних акторів на політичному полі держави. Після розглядання емпіричного матеріалу він виділив три моделі демократизації країн так званої «третьої хвилі».

Процес «трансформації» представляє собою основну модель перехідного періоду, так як 16 з 35 транзитних держав «третьої хвилі» демократизувались саме за цим варіантом. В період «трансформації» владна еліта трансформуючих режимів грає вирішальну роль, оскільки вона фактично виступає ініціатором падіння попереднього режиму та його зміни на демократичний. На думку науковця «трансформаційна» модель переходу характерна для Іспанії та Бразилії, а серед посткомуністичних країн – для Угорщини. Будучи самою складно структурованою моделлю переходу до демократії, процес «трансформації» складається з п'яти основних фаз, чотири з котрих проходять ще при авторитарному режимі: 1) виникнення реформаторів; 2) прихід реформаторів до влади; 3) суперечлива лібералізація; 4) консенсус з консерваторами; 5) кооптування опозиції [7, с. 235-236].

Друга модель демократизації країн «третьої хвилі» С. Гантінгтона – модель «заміни», яка представляє собою процес, який включає в себе три певні стадії: 1) боротьба за падіння режиму; 2) падіння режиму; 3) боротьба після падіння режиму. Під час «заміни» позиції реформаторів бувають слабкими або їх взагалі не буває. У владній еліті домінують консерватори, які виступають проти зміни політичного режиму. В таких умовах демократизація стає результатом поступового посилення опозиції та ослаблення владної еліти до того часу, доки вона не буде усунена або не потерпить руйнацію. Після цього до влади приходять минулі опозиційні групування, і конфлікт вступає в нову стадію, оскільки групування, котрі входять в нове правління, ведуть боротьбу між собою за питанням про характер режиму. Як вважає С. Гантінгтон, до 1990 р. в країнах «третьої хвилі демократизації» політична трансформація проходила за варіантом «заміни» лише у шести випадках, при цьому вона була рідкіс-

ною при переході від однопартійної системи та військових режимів та більш поширеної при переході від особистих диктатур.

Третя модель демократизації держав «третьої хвилі» С. Гантінгтона – модель «перестановки», під час якої процес демократизації політичного режиму є результатом сполучення дій владної еліти та опозиції. У владній еліті баланс між консерваторами та реформаторами такий, що вона готова обмірковувати зміну режиму, але не готова її ініціювати, як це проходить в моделі «заміни». В силу цього владну еліту необхідно підштовхувати до офіційних чи неофіційних переговорів з опозицією. Як вважає С. Гантінгтон ця модель таким країнам, як Польща, Чехословаччина, Уругвай та Корея.

Отже, наведені типологічні моделі політичного транзиту С. Гантінгтона мають безперечну зацікавленість, незважаючи на те, що він побудував їх на основі процесів глобальної демократизації, котрі були характерні до 1990-х років. А практика проведення політичних перетворень в країнах Центрально-Східної Європи і особливо в країнах СНД внесла в них певні корективи.

Таким чином, розглянувши перехід до демократії, можна сказати, що цей процес потребує дотримання послідовності кожної фази, оскільки це дає змогу говорити про позитивний результат та становлення демократії в країні.

Ураховуючи той факт, що типологічні моделі демократичних перетворень були сконструйовані, з урахуванням реалій періоду глобальної демократизації до 1990 років, можна навести приклад типологічного моделювання переходу до демократії, котрий був розроблений під впливом подій 1989 року в країнах Центрально-Східної Європи. Мова йде про ідеалтипічну модель демократизації Т. Карла та Ф. Шміттєра, котрі розглядають її з позиції формального переходу. В своїх моделях в якості головних параметрів переходу теоретики виокремили два: 1) керівні актори в процесі переходу (еліта та маси) та 2) стратегії акторів в процесі переходу (компроміси та сили) [2, с. 30]. В залежності від сполучення цих параметрів ними були виокремлені та досліджені чотири моделі переходу до демократії: «модель пактового переходу» (основними акторами виступають еліти, стратегії носять компромісний характер. Прикладом реалізації такої моделі виступає процес політичної трансформації Іспанії); «модель реформістського переходу» (основними акторами виступають маси, стратегія яких носить компромісний характер. В якості прикладу може виступати політична трансформація

Чехословаччини у 1989 році); «модель революційного переходу» (основними акторами виступають маси, які в свою чергу використовують силові стратегії. Ця модель була реалізована в Росії у 1917 році); «модель нав'язаного переходу» (основними акторами є еліта, котра використовує силові стратегії. Дана модель була досить вдало реалізована в Бразилії в період 1974-1985 роках).

Перевага тієї чи іншої з зазначених моделей переходу різноманітна. Т. Карл та Ф. Шміттер зазначають, що перехід до демократії за моделями «революційного» та «нав'язаного переходу» звичайно не сприяє демократії. А модель «реформістського переходу» розглядається ними як варіант, який рідко приводить до стабільної консолідованої демократії. Ідеальну форму переходу зображує модель «пактового переходу», коли відбувається явна чи неявна згода між «демократизаторами», поміркованою частиною опозиції та представниками інших сегментів правлячої групування [2, с. 31-33]. З такою позицією віддавання переваги «пактовому переходу» до демократії погоджуються майже всі транзитологи.

Отже проведений аналіз моделей переходу до демократії дає можливість говорити про існування власне динамічної моделі транзиту, варіанти реалізації якої вирізняються за темпами демократичних перетворень. В рамках цієї моделі всі країни, які здійснюють політичні реформи, можна умовно поділити на три групи.

1. Варіант «форсованого переходу», який є характерним для країн, де процес переходу до демократії прийняв форсовані темпи. До таких країн можна віднести більшість держав Центральної та Східної Європи (Польща, Чехія, Угорщина). Успіх демократичних реформ в цих країнах був обумовлений наявністю необхідних економічних та соціокультурних передумов, історичного досвіду функціонування демократичних інститутів. На початку 90-х років XX століття в державах зазначеного регіону вдалось закласти основи нових демократичних режимів шляхом проведення вільних виборів, прийняття нових конституцій, створення інститутів парламентської демократії.

2. Варіант «перемінного переходу», властивий країнам, де спостерігається так званий перемінний темп демократичних перетворень. Іншими словами, в цих державах періоди форсованих змін чергуються зупинками та поверненням назад. В дану групу країн входять ряд держав Латинської Америки, в яких діяльність демократично вибраних урядів чергуються становленням воєнних чи авторитарних режимів.

3. Варіант «затягнутого переходу», котрий характерний для тих держав, в яких спостерігаються затягнуті темпи політичних перетворень. Цей варіант політичних трансформацій був обраний декількома країнами «соціалістичного табору», Латинської Америки, Південно-східної Азії. Такий шлях був властивий для Росії, Молдови, Вірменії та України.

Щодо аналізу демократичного вектору розвитку політичної системи України в попередній період, який в цілому відбувався в загальних межах «третьої хвилі демократизації», однак мав свої властивості. Разом з тим особливості політичного транзиту української держави не виключає наявності деяких часткових аналогій, які прослідковуються між ним та класичними варіантами політичної трансформації. Українські трансформації на початкових своїх етапах послідовно підпорядковувались деяким константам та закономірностям глобальної моделі політичного транзиту. Однак після проходження початкових етапів, незважаючи на таке підпорядкування закономірностям глобальної демократизації, український політичний транзит в багатьох відношеннях перейшов до власного алгоритму розвитку, рівень домінування яких зростав з кожним роком системних перебудов.

В межах динамічної моделі за темпами демократичних перетворень Україну можна віднести до країн, які характеризуються затяжним темпом реформування політичної системи. Та обставина, що теперішній вигляд українського політичного транзиту в повній мірі не відповідає стандартам класичних концепцій «демократичного транзиту», може виглядати як свідчення існування особливих труднощів на шляху здійснення політичних перетворень в Україні. При цьому ці труднощі й стали тими факторами затяжного характеру політичного транзиту. Серед труднощів можна назвати відсутність попереднього досвіду демократичного переходу, котрі мали свою наявність, наприклад, в Угорщині.

Щодо інституційних передумов Україна відноситься до країн, де реформи розпочались практично з нуля, вона втупила на шлях системних перетворень у важких умовах: переживала системну соціально-економічну кризу, наслідком якої стала руйнація промисловості, гіперінфляція, різке зниження рівня життя населення; не було історично створених демократичних традицій та досвіду функціонування демократичних інститутів. Термін «почетвірна трансформація» Т. Кузьо вжив саме стосовно України. Як країна постколоні-

альна вона мусить будувати не тільки державу, а й політичну націю, консолідуючи народ у межах однієї держави, яка у минулому була розділена між сусідами. Через нерозв'язання цієї проблеми, зазначає Кузьо, можуть зазнати невдачі й усі інші [8, с. 155]. Таким чином, поєднання чотирьох завдань: перетворення економіки, політичної системи, державне будівництво та національна консолідація, кожне з яких вимагає надзвичайної концентрації суспільної енергії, можна вважати однією з об'єктивних причин повільного просування реформ в Україні.

Отже, стає очевидним, що в світовому досвіді неможливо знайти хоча б два ідентичних сценарію демократичного транзиту. Як відмічає А.Ю. Мельвіль, за своєю внутрішньою динамікою переходи від недемократичних форм правління, які мали місце в останні роки в Південній Європі, Латинській Америці, Азії, Східної та Центральної Європи та на території минулого СРСР, настільки різноманітні, що ці переходи та трансформації практично неможливо звести в якійсь одній універсальній моделі [3, с. 25]. Але накопичений цими країнами досвід трансформації політичних систем представляє велику практичну цінність, дає можливість виявити загальні закономірності перебігу демократичних процесів в цих країнах та виявити особливості трансформації різних політичних режимів.

Бібліографічний список:

1. Гельман В. Я. Постсоветские политические трансформации (Наброски к теории). *Полис*. 2001. № 1. С. 15-29.
2. Карл Т. Л., Шмиттер Ф. К. Пути перехода от авторитаризма к демократии в Латинской Америке, Южной и Восточной Европе. *Международный журнал социальных наук*. 1993. № 3. С. 29-45.
3. Мельвиль А. Ю. Опыт теоретико-методологического синтеза структурного и процедурного подходов к демократическим транзитам. *Полис*. 1998. № 2. С. 6-38.
4. О'Доннелл Г. Делегативная демократия. *Пределы власти*. 1994. № 2/3. С. 52-69.
5. Растоу Д. Переходы к демократии : попытка динамической модели. *Полис*. 1996. № 5. С. 5-15.
6. Харитонов О.Г. Генезис демократии (Попытка реконструкции логики транзитологических моделей). *Полис*. 1996. № 5. С.70-78.
7. Huntington S. The Third Wave : Democratization in the Late Twentieth Century. Norman and London: University of Oklahoma Press., 1991. 366 p.
8. Kuzio T. The National Factor in Ukraine's Quadruple Transition. *Contemporary Politics*. 2000. vol.6. No 2. P. 141-164..

The article is sanctified to the analysis of problems of democratic transformations at the end of XX – the beginning of the XXI centuries which became a subject of studying of theorists of political science, and a transitology in particular. In such context we investigate questions of essence of democratic transit and feature of models of transition to democracy on the example of Central and Eastern Europe.

Keywords: *democracy, democratization, transitology, Central and Eastern Europe.*

УДК 327.8(470+571)

Проноза І. І., ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ

В статті визначається сутність поняття «інформаційна війна» і розкриваються аргументовані концепції інформаційних воєн, основна увага в роботі концентрується на теоретичних та методологічних позиціях учених, що належать різним науковим школам і визначають інформаційну війну через конкретні аспекти проблематики.

Ключові слова: *інформація, інформаційна війна, конфлікт, гібридна війна, інформаційна політика, інформаційна безпека.*

В умовах становлення інформаційного суспільства, розвитку і панування інформаційних технологій, термін «інформаційна війна» не тільки став знаково-символічною одиницею публіцистичної та політичної лексики, а й почав активно використовуватися в якості самостійної категорії в науковому дискурсі.

Сучасне ХХІ століття все частіше прийнято називати «ерою інформаційних технологій», в якій відбувається колосальний внесок в розробку методів ведення, а також боротьби з інформаційною війною, в умовах якої інформаційна безпека стала мало не панацеєю при вирішенні проблем інформаційного суспільства. Поняття ж сучасного інформаційного суспільства еквівалентно поняттю «постіндустріальне суспільство», з огляду на зростання політичної, соціальної та військової значимості інформаційного протистояння держав, а також величезних вкладень в науково-дослідні центри. А низка постіндустріальних держав приділяють колосальне значення розвитку науки, техніки та інформаційної безпеки своєї країни,